

FILE DIN GÂNDIREA MILITARĂ ROMÂNEASCĂ. VIZIUNEA POLITICO-STRATEGICĂ ASUPRA DOBROGEI (DE NORD) ÎN PERIOADA 1878-1913

Dr. George UNGUREANU

Arhivele Militare Naționale Române, Depozitul Central de Arhivă Pitești

Pornind de la caracterul complex al domeniului apărării și securității naționale, articolul de față, bazat pe contribuții istoriografice românești, occidentale, bulgare și turce, completate cu documente militare de arhivă, are ca subiect problematica apărării teritoriului din dreapta Dunării obținut după Congresul de la Berlin, în 1878 și până la obținerea Dobrogei de Sud (Cadrilaterului) în 1913. Articolul prezintă succint percepțiile românești inițiale asupra obținerii Dobrogei, apoi măsurile luate de către autorități, la două niveluri, anume cel politico-diplomatic și militar, respectiv, cel etno-politic, incluzând aspecte economice, sociale și culturale. Concluzia este că măsurile militare propriu-zise s-au soldat cu rezultate limitate, în principal din cauze obiective; acest fapt a fost compensat însă prin opțiuni și alianțe politico-diplomatice adecvate, dar mai ales de rezultatele remarcabile ale operei de punere în valoare, modernizare și colonizare a teritoriului. O etapă cronologică decisivă în acest sens a fost cea a anilor 1890-1895.

Cuvinte-cheie: granițe, vulnerabilități interne, amenințări externe, proiecte, acțiuni, evoluții.

Pentru specialiștii în domeniu este astăzi aproape un truism afirmația că problematica științelor siguranței și apărării naționale nu implică doar aspecte politice, diplomatice, militare și de tip informativ (sau contrainformativ), având o sferă mult mai vastă și complexă. Numeroasele realități și evoluții economico-sociale, culturale, colectiv-mentale și axiologice reprezintă potențiale vulnerabilități sau puncte forte în sistemul național de apărare și siguranță¹.

În privința Dobrogei istorice, limitele sale geografice, în general, acceptate sunt reprezentate de cursul ramificat al Dunării inferioare (cu Balta Ialomiței și Insula Mare a Brăilei), la vest, Marea Neagră la est, linia râurilor Lom-Provadija la sud și respectiv, Delta Dunării la nord². Unii autori exclud însă zona păduroasă din sud (Deliormanul) din ansamblul ținuturilor dobrogene³ pe când o tradiție toponimică locală identifică provincia, exclusiv cu zona centrală de stepă, excluzând atât Deliormanul de Sud, cât și așa-numitul „*Deliorman de Nord*” (~ dealurile Tulcei)⁴.

După războiul ruso-româno-turc din 1877-1878, teritoriul Dobrogei istorice locuit de o populație foarte diversă etno-lingvistic și religios, a fost împărțit între România independentă (zonele nordice, inclusiv Delta Dunării, și centrale) și Bulgaria autonomă (partea sudică). După această dată, în mediile românești, cuvântul „*Dobrogea*” a ajuns să desemneze, cu precădere, acel teritoriu transdanubian intrat în componența României la 1878. Situația s-a perpetuat până în prezent, cu excepția perioadei 1913-1940, când Dobrogea de Sud (Cadrilaterul) s-a aflat în componența statului român. În schimb, în mediile bulgărești, termenul de „*Dobrudža*” este folosit în accepțiunea sa istorică maximală, cu precizarea, uneori, a distincției Dobrogea de Nord (aparținând României) – Dobrogea de Sud (aparținând Bulgariei).

În ceea ce ne privește, în articolul de față, ne propunem să creionăm principalele coordonate ale concepției politico-strategice românești în direcția apărării și integrării teritoriului din dreapta Dunării obținut în urma Congresului de la Berlin (1878). Limita cronologică superioară orientativă a demersului nostru este anul 1913,

¹ A se vedea, de exemplu, lucrarea lui George Ene, *Eminescu, securitatea și siguranța națională a României*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2014, *passim*.

² Joseph V. Poppov, *La Dobroudja et les relations bulgare-roumaines*, Liège, 1935, p. 13; Constantin Brătescu, *Morfologia Cadrilaterului*, Cernăuți, 1938, pp. 1-2.

³ A. Ichirkoff, *Géographie physique de la Dobroudja*, în *La Dobroudja* edité par l'Union de savants, artistes et écrivains bulgares, Sofia, 1918, pp. 2-3.

⁴ Lt.col. Ioan Munteanu, *Cadrilaterul, istoria unei controverse (1878-1919)*, în *Anuarul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară*, București, 1997, p. 181.

când, prin Tratatul de la București, România obține de la Bulgaria Dobrogea de Sud (Cadrilaterul). Mai concret, vom prezenta percepțiile românești inițiale (1878) asupra eventualității, apoi a faptului obținerii Dobrogei, precum și, mai ales, măsurile luate de către statul român și instituțiile sale în privința acestei provincii, atât în planul politico-militar propriu-zis, cât și în cel etno-politic.

În principiu, o creștere a suprafeței și a populației unui stat reprezintă un factor de potențial progres, însă, pentru o evaluare completă trebuie luați în calcul și alți factori (poziția geografică, resursele naturale, căile de comunicație, nivelul de dezvoltare, posibilitățile și sistemul de integrare ale teritoriului obținut)⁵.

Prin prisma unei asemenea concepții, dar și din alte motive de principiu și de oportunitate politică, la începutul anului 1878, factorii de decizie români (regele Carol I, guvernul Ion C. Brătianu, Adunarea Deputaților și Senatul), respingeau categoric ideea schimbului teritorial propus de Rusia (Basarabia de Sud contra Dobrogea și Ludogorje, până la linia Ruscink-Varna), fără a exclude total posibilitatea obținerii unor teritorii dincolo de Dunăre⁶.

Pe fondul general de respingere a pretențiilor rusești, s-au făcut auzite și voci ale unor politicieni și publiciști români, care au caracterizat Dobrogea drept „un fruct otrăvit” oferit de către marea Rusie micii României, sau chiar un teritoriu bulgăresc⁷. În memoriul adresat de către guvernul român cabinetelor europene, în luna februarie 1878, se solicitau rămânerea Basarabiei de Sud în componența României și atribuirea Deltei Dunării, spre a deschide posibilități de dezvoltare economică pentru statul român și a asigura libertatea navigației pe Dunăre, pentru statele europene. Ideea alipirii Dobrogei propriu-zise la România era respinsă cu argumente de tip geo-strategic și geo-economic (izolarea acestei provincii de teritoriile românești din stânga Dunării și urmările acestui fapt pentru dezvoltarea țării)⁸.

În fața refuzului românesc categoric, considerat ofensator, Rusia țaristă și-a înăsprit tonul, micșorând cuantumul teritorial al ofertei compensatorii pentru cedarea Basarabiei meridionale. Astfel, prin Tratatul de la San Stefano (19 februarie/3 martie 1878), frontiera nordică a Bulgariei era fixată în proximitatea

⁵ Constantin Iordan, *România și relațiile internaționale în sud-estul european (1919-1924). Probleme ale păcii, securității și cooperării*, Editura ALL, București, 1999, p. 12.

⁶ Nichita Adăniloie, *România independentă în Istoria românilor* (tratat academic), vol. VII, T₁; *Constituirea României moderne (1821-1878)*, ediția a II-a revăzută și adăugită, coord.: acad. Dan Berindei, Editura Enciclopedică, București, 2015, pp. 749-750.

⁷ Vezi Antonina Kuzmanova, *Le caractères bulgare de la Dobrodja vu par les Roumaines. Propagande et mise en comideration des réalités (1878-1944)*, în *Etudes balkaniques*, 29, nr. 31, 1993, pp. 3-5.

⁸ Sorin Liviu Damean, *România și Congresul de Pace de la Berlin (1878)*, Editura Mica Valahie, București, 2011, pp. 55-56.

liniei strategice Cernavodă-Constanța, trecând prin dreptul localității Rasova⁹, iar Rusia își rezerva dreptul de a menține legătura cu trupele sale din Bulgaria (și) prin teritoriul românesc¹⁰. Totuși, în încercarea de a menaja susceptibilitatea puterilor occidentale, cancelarul rus A.M. Gorceakov afirma: „*Dobrogea românească va separa Imperiul Rus de statul bulgar*”¹¹. Peretele despărțitor invocat de Gorceakov era însă unul subțire și destul de permeabil; în plus, oferta de la San Stefano lăsa României o porțiune îngustă de litoral ferm, necesar pentru dezvoltarea unui port de anvergură.

Oferta inițială, cea din ianuarie 1878, era privită de România cu circumspecție (și) din cauza dificultății sarcinii de a integra un vast teritoriu (peste 25.000 km²), cu populație majoritară turco-tătără musulmană și cu o pondere importantă a etnicilor bulgari. La 27 martie/8 aprilie 1878, circa 200 de reprezentanți ai musulmanilor, grecilor, armenilor și evreilor dobrogeni, în frunte cu muftiul turc și arhimandritul grec, au semnat un document prin care solicitau încorporarea la România a Dobrogei întregi și a orașului-port Varna, cu hinterlandul său¹².

O soluție avantajoasă pentru statul român, la momentul 1878, ar fi putut să fie fixarea frontierei pe linia Rusciuk-Varna, dar numai în condițiile unui schimb de populație implicându-i pe etnicii români din zona Vidin și pe bulgarii dobrogeni¹³.

Diplomația rusă nu a reușit să tempereze aprehensiunile Marilor Puteri occidentale, astfel încât dispozițiile Tratatului de la San Stefano au fost substanțial revizuite, în urma Congresului de la Berlin. Prin Tratatul încheiat în capitala germană, a fost sancționată re-anexarea Basarabiei de Sud la Rusia, iar România a obținut Insula Șerpilor, Delta Dunării și părțile nordice și centrale ale Dobrogei, până la o linie situată între Silistra și Mangalia, a cărei delimitare „*pe teren*” era sarcina unei comisii internaționale¹⁴.

Balcanologul britanic William Miller aprecia la o jumătate de secol de la evenimente, că frontiera dobrogeană terestră stabilită la Berlin fusese „*nesatisfăcătoare pentru ambele părți*”, fiindcă „*dădea Bulgariei puternice fortărețe, cu care domina Dobrogea, iar României, posesiunea acesteia*”¹⁵.

⁹ Stajko Trifonov, *Dobrudžanskijat vâpros (1878-1944)*, în *Novi očerci po băllgarskata istorija (1878-1948)*, săstavitel: Marija Radeva f.ed., Sofija, f.a., p. 191.

¹⁰ *Istoria politicii externe românești în date* (în continuare: *I.P.E.R.D.*), coord.: Ion Calafeteanu, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 180.

¹¹ Constantin Iordan, *Dobrogea (1878-1940) în istoriografia bulgară post-comunistă*, Editura Academiei Române, 2013, p. 24.

¹² Alexandru P. Arbore, *Noi informații asupra Dobrogei*, în *Analele Dobrogei*, XI, Cernăuți, 1930, pp. 88-89.

¹³ George Ungureanu, *Problema Cadrilaterului în contextul relațiilor româno-bulgare (1919-1940)*, Editura Istros, Brăila, 2009, p. 39.

¹⁴ *I.P.E.R.D.*, p. 181.

¹⁵ William Miller, *The Ottoman Empire and its successors (1801-1927)*, Cambridge, 1927, p. 400.

Șeful guvernului român, Ion C. Brătianu, își prezenta țara ca pe un avanpost al civilizației occidentale în proximitatea despotismului rusesc și a barbariei post-otomane: „Când ne-a dat Dobrogea, Europa ne-a dat-o dintr-un interes european, fiindcă ne-a crezut că suntem o națiune nu numai bravă, ci una dintre națiunile cele mai civilizatoare din Orient”¹⁶. Decelând rațiunile geopolitice și geostrategice ale deciziei areopagului european, căpitanul Marin Ionescu Dobrogianu (n.1866-d.1938), scria, peste un sfert de secol: „Dacă Rusia ocupă Dobrogea, Comisia Europeană a Dunării devine o insulă cosmopolită, în mijlocul unei mări rusești”¹⁷.

Primele detașamente militare românești au intrat în provincia trans-danubiană la 14 noiembrie 1878, când este emisă și o proclamație a lui Carol I către localnici, iar administrația românească se instalează începând cu 23 noiembrie, iar ultimele trupe rusești au părăsit zona în aprilie 1879¹⁸. Insula Șerpilor a intrat efectiv sub control militar românesc la data de 12 aprilie 1879¹⁹. Trăsarea „pe teren” a frontierei româno-bulgare s-a făcut cu dificultate, fiind punctată cu momente de tensiune dintre care se detașează incidentul de la Arab Tabia (azi Ostrov, județul Constanța), din ianuarie 1879, între militarii români și cei ruși; finalmente, românii au fost foarte afectați de faptul că Silistra și punctele fortificate Medgidié-Tabia și Ordo-Tabia, din proximitatea acesteia, au rămas la Bulgaria²⁰.

Teritoriul dobrogean obținut de România în 1878, însuma circa 15.600 de km², era dominat strategic de linia Cernavodă-Constanța și de Valea Carasu, având conform recensământului din 1880, o populație de 147.247 de locuitori, dintre care 44.354 (16.448+27.906) de turco-tătari (11,2%+19,0%=30,2%), 40.449 de români (27,5%), 29.440 de bulgari (19,9%), 9.683 de lipoveni și 8.348 de ruși (6,5%+5,6%=12,1%), 6.481 de greci (4,5%), 3.147 de evrei (2,1%), 3.030 de germani (2,0%) etc.²¹. Cu excepția istoricilor bulgari și bulgarofili, istoriografia străină (occidentală) apreciază că teritoriul obținut de către România în 1878, era un excepțional mozaic etnic, cu o majoritate relativă de turco-tătari, urmași de români și bulgari²².

Oricum, diversele etnii erau răspândite într-un mod departe de a fi uniform: bulgarii erau mai numeroși în județul Tulcea (N), unde trăia și marea majoritate

¹⁶ Apud Valentin Ciorbea (coord.), *Dobrogea (1878-2008). Orizonturi deschise prin mandat european*, Editura EX PUNTO, Constanța, 2008, p. 17.

¹⁷ Marin Ionescu Dobrogianu, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea. Geografia matematică, fizică, politică, economică și militară*, Atelierele Grafice Soccec, București, 1904, p. 916.

¹⁸ Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, Ediția a II-a, Editura EX PUNTO, Constanța, 1998, pp. 349-351.

¹⁹ M. Ionescu Dobrogianu, *op.cit.*, p. 305.

²⁰ Daniela Busă, *Modificări politice și teritoriale în sud estul Europei (1878-1914)*, Editura Paideia, București, 2003, pp. 48-57.

²¹ Robert Stănciugel, Liliana Monica Bălașa, *Dobrogea între secolele VII-XIX. Evoluția istorică*, Editura D.C. Promotions, București, 2005, p. 203.

²² G. Ungureanu, *op.cit.*, p. 38.

a rușilor-lipoveni, turco-tătarii erau net majoritari în județul Constanța (57%), iar etnicii români trăiau cu precădere în proximitatea Dunării și a bălților, brațelor și gurilor acesteia²³.

Nu lipsit de relevanță este faptul că densitatea populației în zonă era una redusă, de nici 10 locuitori pe km², în timp ce în restul teritoriului românesc atinsese nivelul de 34 de locuitori pe km² în urmă cu două decenii²⁴, ceea ce constituia o premisă favorabilă pentru viitoare operă de colonizare.

Din noiembrie 1878 și până în martie 1880, Dobrogea s-a aflat sub regim regulamentar. La 9 martie 1880 a fost promulgată Legea pentru organizarea Dobrogei, elaborată de către Mihail Kogălniceanu și magistratul Remus Opreanu, Prefectul Constanței²⁵. Conform acestui act, Dobrogea nu avea încă reprezentare în Parlamentul de la București (avea să o dobândească în 1909), consiliile comunale alegeau consiliile județene Constanța și Tulcea, iar acestea înaintau domnitorului (din 1881, regelui), câte o dare de seamă anuală incluzând și doleanțele lor²⁶.

Pentru tânărul stat național-unitar român, imediat după Războiul de Independență, Rusia se impusese drept cel mai mare pericol la adresa suveranității și a integrității sale teritoriale, ceea ce a determinat adeziunea secretă la Tripla Alianță (18/30 octombrie 1883), iar ulterior, constituirea liniei fortificate Focșani-Nămoloasa-Galați, cu participarea directă a maiorului german M. Schumann (1888-1893)²⁷. În privința Dobrogei, temeri românești mai directe erau legate de mica Bulgarie, nemulțumită de clauzele teritoriale ale Tratatului de la Berlin. La votarea Constituției de la Târnovo (1879) luaseră parte și delegați ai bulgarilor nord-dobrogeni²⁸, iar „aserțiunea după care Dobrogea este un teritoriu bulgăresc, locuit înainte de toate de bulgari, care a fost rupt de la Bulgaria și cedat României, în schimbul Basarabiei, figurează, invariabil, în manualele școlare și lucrările de referință bulgare de după 1878”²⁹.

Rivalitatea teritorială româno-bulgară evolua în cadrul mai larg al raporturilor politico-diplomatice și militare la nivel european. În timp ce România a gravitat, *grosso-modo*, în orbita Puterilor Centrale, caracteristică Bulgariei a fost alternanța între cabinete rusofile și rusofobe. Pe cale de consecință, relațiile româno-bulgare

²³ R. Stănciugel, L.M. Bălașa, *op.cit.*, p. 203.

²⁴ Keith Hitchins, *Români (1866-1947)*, ediția a treia, traducere de George G. Potra și Delia Răzdolescu, Editura Humanitas, București, 2004, p. 163.

²⁵ A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op.cit.*, p. 353.

²⁶ *Ibidem*, p. 354.

²⁷ Dumitru Preda, Alexandru Oșca, Eftimie Ardeleanu, *Proiecte și planuri de operații ale M.St.M. Român (până în anul 1916)*, editată de Comisia Română de Istorie Militară București, 1992, p. 9.

²⁸ Stevan K. Pavlowitch, *Istoria Balcanilor (1804-1945)*, traducere de Andreea Doica, Editura Polirom, Iași, 2002, p. 134.

²⁹ Blagovest Njagulov, *Les images de l'autre chez les Bulgares et les Romaines (1878-1944)*, în *Etudes balkaniques*, 31, nr. 2/1995, p. 5.

au atins un apogeu al cordialității sub guvernarea liderului liberal rusofob Stefan Stambulov (1887-1894), căruia îi sunt atribuite cuvintele: „*Dacă Dobrogea românească nu ar fi existat, ea ar fi trebuit inventată, pentru a separa Bulgaria de Rusia*”³⁰. La polul opus putem cita acțiunile agresive bulgărești la frontieră, din august 1885, încurajate de Rusia³¹, precum și convențiile secrete ruso-bulgare din 1902 și 1909, care consemnau promisiunea Rusiei de a sprijini aspirațiile teritoriale bulgare în Dobrogea de Nord, în cazul plasării României împotriva mării puteri de la răsărit, în cadrul unui conflict general, angajament cunoscut la București³². De altfel, conform istoricilor militari Momčil Ionov și Stančo Stančev, experții militari bulgari considerau la începutul secolului XX, că Dobrogea avea să fie principalul teatru de luptă, în caz de război româno-bulgar³³.

În cele ce urmează, ne vom referi la acțiunile politico-diplomatice și militare întreprinse de România pentru contracararea amenințărilor privind Dobrogea, inclusiv ideea anexării Dobrogei de Sud la statul român.

Principalul instrument politico-diplomatic de apărare a României antebelice, inclusiv a Dobrogei, era alianța secretă cu Germania, Austro-Ungaria și Italia, semnată la 18/30 octombrie 1883 și înnoită succesiv în 1888, 1892, 1902 și 1913³⁴. Actul respectiv privea însă numai Rusia și eventualitatea unei agresiuni neprovocate din partea acesteia, încercările românești de a insera și o clauză bulgară nefiind încununate de succes³⁵. Totuși, era contracarată, cel puțin teoretic, posibilitatea unui act conjugat ruso-bulgar. Evocând o asemenea eventualitate, M. Ionescu Dobrogeanu scria, în anul 1904: „*Am fi copleșiți de forțe și de împrejurări. Dar, în acest caz, problema se complică: avem de partea noastră armatele aliate...*”³⁶.

În luna octombrie 1884, întâlnirea de la Rusciuk, între regele Carol I și principele Alexander de Battenberg a determinat pentru următoarele câteva luni, situația militară de la frontiera româno-bulgară³⁷. Mai puțin fructuoase au fost vizitele oficiale la nivel înalt din anii 1897, 1902 și 1909, care nu au putut risipi atmosfera generală de suspiciuni reciproce³⁸.

³⁰ Apud Hristofor Hesapciev, *Amintirile unui fost diplomat bulgar în România (1905-1910)*, traducere de Daniel Cain, Editura Fundației PRO, București, 2003, p. 42.

³¹ Daniela Bușă, *op.cit.*, pp. 56-60.

³² Gheorghe Zbucnea, *România și războaiele balcanice (1912-1913). Pagini de istorie sud-est europeană*, Editura Albatros, 1999, p. 70.

³³ Apud Gavriil Preda, *Relații militare româno-bulgare la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, în Români și bulgari. Provoacările unei vecinătăți*, coord. : Fl. Anghel, Mariana Cojoc, Magdalena Tiță, Editura Cartea Universitară, București, 2007, p. 122.

³⁴ *I.P.E.R.D.*, p. 191, 208.

³⁵ Petre Otu, *Bulgaria în planurile de campanie ale armatei române în anii 1912-1916*, în vol. *Români și bulgari...*, pp. 151-152.

³⁶ M. Ionescu Dobrogeanu, *op.cit.*, p. 924.

³⁷ D. Busă, *op.cit.*, p. 58.

³⁸ G. Ungureanu, *op.cit.*, p. 201-206.

Se mai cuvine menționat faptul că în Dobrogea românească erau reprezentate, la nivel consular, vice-consular sau de agenție comercială, interesele a 13 state: Marea Britanie, Austro-Ungaria, Belgia, Danemarca, Franța, Germania, Grecia, Italia, Olanda, Rusia, Spania, Suedia și Imperiul Otoman³⁹.

Data fiind compoziția etnică variată a populației dobrogene, un potențial pericol pentru administrația românească era reprezentat și de către organizațiile și acțiunile iredentiste locale, în speță, cele bulgare. Unii fruntași iredentiști, odată descoperiți de autorități, au părăsit (benevol sau forțat), provincia, printre ei numărându-se și tatăl natural al poetului Panait Cerna (n. 1881-d. 1913); cei rămași s-au îndreptat cu precădere spre stânga politică (socialiștii, Partida Țărănească), anticipând o tendință care se va manifesta plenar în Cadrilaterul interbelic⁴⁰. Presa locală de limbă română a atras atenția, în repetate rânduri, asupra situației materiale prospere a comunităților bulgărești, ceea ce le permitea să finanțeze activități subversive, camuflete sub formă culturală⁴¹. În principiu, școlile minoritare era libere, cu condiția predării obligatorii a limbii române⁴².

Suspiciunile ce planau asupra etnicilor bulgari din județul Tulcea l-au determinat pe prefectul Ioan Nenițescu, cunoscut mai ales ca poet naționalist român, să recurgă la o serie de măsuri punitive și restrictive, în anul 1898: desființarea „*comunităților*”, școlilor și caselor de cultură bulgărești, expulzarea dascălilor veniți din Bulgaria și limitarea studiului limbii materne la o oră pe săptămână⁴³.

Mult mai loiali față de statul român, chiar dacă era vorba de o loialitate mai mult pasivă, au fost musulmanii dobrogeni, fapt înțeles și apreciat de guvernanți; în 1880, marele vizir Said Pașa exprima ministrului plenipotențiar la Constantinopol, Dimitrie Brătianu, recunoștința pentru atitudinea autorităților și a populației române față de musulmanii din Dobrogea⁴⁴.

În plan militar propriu-zis, notăm, în primul rând, plasarea Corpului V Armată în zonă, respectiv constituirea marinei militare române (1883), un an de referință fiind 1898, când au luat ființă Divizia de Dunăre și Divizia de Mare.

În preajma Primului Război Mondial, Divizia de Dunăre includea trei grupări, anume: Escadra de Dunăre (4 monitoare și 8 vedete), Gruparea de apărare a zonei Galați-Tulcea-Sulina cu 4 pontoane de baraj, 3 torpiloare – tip „*Năluca*”, 3 șalupe – tip „*Rândunica*”, navele „*Ștefan cel Mare*”, „*Alexandru cel Bun*”, precum și bateria de artilerie și, respectiv, Gruparea de apărare a zonei Cernavodă-Fetești,

³⁹ A Rădulescu, I. Bitoleanu, *op.cit.*, p. 372.

⁴⁰ Žeko Popov, *La situation et les luttes des Bulgares de la Dobroudja de Nord (1878-1913)*; în *Bulgarian Historical Review*, 19, nr. 1/1991, p. 16.

⁴¹ Mădălina Lasca, *Imaginea comunităților bulgare din Dobrogea în presa de limbă română de la sfârșitul secolului XIX* în vol. *Români și bulgari...*, pp. 89-104.

⁴² A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op.cit.*, p. 355.

⁴³ Ioan N. Roman, *Iredenta bulgară în Dobrogea*, în *Analele Dobrogei*. XVI, Cernăuți, 1935, pp. 5-6.

⁴⁴ A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op.cit.*, p. 360.

4 canoniere și 4 șalupe tip „Vedea”. Divizia de Mare includea crucișătorul „Elisabeta”, bricul „Mircea” și școlile marinei. Efectivele totalizau 2.562 de oameni dintre care 147 de ofițeri și asimilați, 98 de maiștri și meseriași civili⁴⁵. Totuși, aceste realizări au fost umbrite de o serie întreagă de neajunsuri. Crucișătorul „Elisabeta”, socotit, la data lansării (1888), cel mai puternic vas de război din Marea Neagră, s-a uzat înainte de izbucnirea „Marelui Război”, torpiloarele ușoare nu erau foarte stabile pe vreme rea, iar bricul „Mircea” avea o capacitate combativă redusă⁴⁶.

Dacă flota bulgară era slabă, cea rusă reprezenta un potențial adversar foarte periculos, un atac al acesteia putând viza, în opinia lui Marin Ionescu Dobrogianu, cel mai probabil, linia Constanța-Cernavodă, și nu Mangalia, apărată de lacul omonim și excentrică (poziționată colateral) față de obiectivele inamicului. Pentru a diminua gradul de vulnerabilitate al Constanței în fața unui atac maritim rusesc, M. Ionescu Dobrogianu propunea, în anul 1904, după modelul danez al insulei fortificate din fața Copenhagăi, instalarea unei baterii de coastă și constituirea unui dig de apărare, fortificarea pe uscat fiind considerată inutilă⁴⁷. De altfel, vulnerabilitatea Constanței în fața flotei rusești avea să iasă la iveală în chiar anul următor, în contextul faimosului episod al crucișătorului Potëmkin⁴⁸.

Pentru eventualitatea unui atac rusesc dinspre Nord, același M. Ionescu Dobrogianu recomanda fortificarea porțiunii de la Eski-Kalé, considerată mai expusă, supravegherea populației lipovenești rusofone din Deltă, instalarea unei baterii de torpile pe promontoriul de la Tulcea și a unui baraj de torpile la Ceatal, apoi rezistența succesivă la Babadag (pe termen scurt), ulterior la Hârșova, unde se recomanda construirea unui pod peste Dunăre (avea să fie realizat abia în anii 1966-1970). Odată pierdute Hârșova și Isaccea, rezistența în zona Cernavodă devenea inutilă⁴⁹.

În „Memoriul asupra concentrării armatei în ipoteza A” (război contra Rusiei), elaborat în luna decembrie 1909 de către colonelul Ioan Popovici, Corpul 5 Armată avea misiunea de a supraveghea Podul de la Cernavodă; zona optimă de concentrare a grosului trupelor românești era localizată în nord-estul Munteniei și sudul Moldovei din dreapta Prutului, astfel încât, între altele, să fie aproape și de Basarabia, și de Transilvania, și de Dobrogea⁵⁰.

⁴⁵ *Istoria militară a poporului român*, vol. V (1878-1919, Editura Militară, București, 1988, pp. 100-101.

⁴⁶ A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op.cit.*, pp. 403-404.

⁴⁷ M. Ionescu Dobrogianu, *op.cit.*, p. 922.

⁴⁸ A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op.cit.*, p. 404.

⁴⁹ M. Ionescu Dobrogianu, *op.cit.*, pp. 919-921.

⁵⁰ Arhivele Militare Naționale Române – Depozitul Central de Arhivă din Pitești (în continuare A.M.N.R. – D.C.A.P.), fond *M.St.M.* – Secția 3 Operații, dosar nr. crt. 29/1909, filele 1-9.

Pentru eventualitatea unui atac bulgar terestru asupra Dobrogei românești, căpitanul M. Ionescu Dobrogianu remarca, în anul 1904, dificultatea găsirii unei linii de apărare optime. Întrucât ținta cea mai probabilă a atacului bulgăresc era podul de la Cernavodă, ofițerul menționat preconiza organizarea a două linii succesive de apărare, ambele situate la sud de Valea Carasu, anume linia delimitată de văile Urluia și Borungea, cu centrul la Enigea, respectiv linia văilor Peștera și Ikingi-Deré, cu centrul la Medgidia⁵¹. De altfel, în campania de tristă amintire din toamna anului 1916, trupele românești au fost retrase din Dobrogea, după pierderea liniei strategice Constanța-Cernavodă⁵². Într-o broșură cu conținut naționalist, publicată în anul 1919, colonelul Ion Antonescu observa faptul că debarcarea trupelor inamice la Zimnicea, în noiembrie 1916, fusese efectuată numai după atingerea prealabilă a liniei Cernavodă-Constanța, în Dobrogea⁵³.

Și astăzi, posibilitățile de fortificare a zonei dobrogene sunt influențate, sensibil, de clima din provincie. Astfel, caracterul torențial al precipitațiilor, în genere, reduce ca frecvență, conduce la pericolul de inundații și alunecări de teren, cu efecte directe asupra amenajării terenului, executării transporturilor logistice sau manevrării trupelor⁵⁴.

Revenind la rivalitățile româno-bulgare de acum mai bine de un secol asupra Dobrogei, menționăm faptul că, în perioada de mari tensiuni a anilor 1900-1902 (după ce se consumă episodul asasinării profesorului Ștefan Mihăileanu⁵⁵), Marele Stat Major Român a primit permanent informări despre mișcările navelor de război bulgare și ruse din Marea Neagră⁵⁶. De altfel, tot în anul 1900, a fost inițiată construcția capului de pod de la Cernavodă, operațiune care va dura până în anul 1912, având ca scop facilitarea operațiunilor armatei române în Dobrogea și în sectorul estic al Câmpiei Române. Guvernul rus a protestat energic împotriva aceste acțiuni, apreciate drept contrară prevederilor articolului 52 al Tratatului de la Berlin, dar a păstrat o atitudine silențioasă față de acțiunile similare din partea Bulgariei⁵⁷. În anul 1903, generalul Constantin Christescu (n. 1866-d. 1923) a elaborat ipoteza C, pentru eventualitatea unui atac bulgar asupra României⁵⁸.

⁵¹ M. Ionescu Dobrogianu, *op.cit.*, p. 924.

⁵² A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op.cit.*, p. 386.

⁵³ Ion Antonescu, *Români – originea, trecutul, sacrificiile și drepturile lor*, editată de Valeriu Florin Dobrinescu, Editura Moldova, Iași, 1991, p. 75.

⁵⁴ Valentin Dragomirescu, *Dobrogea: o analiză geografico-militară*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2015, pp. 29-31.

⁵⁵ *I.P.E.R.D.*, pp. 200-201.

⁵⁶ G. Preda, *op.cit.*, p. 117.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 113-115.

⁵⁸ P.Otu, *op.cit.*, p. 152 (Detalii în A.M.N.R.- D.C.A.P., fond *M.St.M.* – Secția III Operații, dosar nr. crt. 10, *passim*).

La începutul secolului XX, Direcția Siguranței Generale a Statului a identificat numeroși ofițeri bulgari care treceau granița sub pretextul cumpărării unor materiale necesare armatei bulgare (fân, lemne, etc.) și încercau să stabilească legături cu etnicii bulgari din România și să spioneze obiecte militare⁵⁹. De asemenea, serviciile secrete românești dețineau informații despre antrenarea unor bande de comitagii bulgari de către ofițerii din țara vecină, în scopul de a executa misiuni de spionaj, inclusiv în folosul armatei ruse⁶⁰.

Analizând posibilitatea unui război cu Bulgaria, factorii români de decizie în materie au ajuns la concluzia că statul român nu trebuia să aibă inițiativa deschiderii ostilităților, dar trebuia să fie pregătit pentru operațiuni ofensive, soluția optimă de contracarare a unui atac bulgăresc în Dobrogea fiind concentrarea unei forțe de șoc în Oltenia, pentru a amenința Sofia, teatrului de război dobrogean revenindu-i astfel un rol secundar⁶¹.

În anul 1908 a fost elaborat „*Memoriul asupra concentrării armatei române în ipoteza C*” (război contra Bulgariei). Armata statului vecin era considerată superioară la infanterie și artilerie, dar inferioară la cavalerie. După ce trece în revistă o serie de inconveniente ale concentrării grosului trupelor românești în Dobrogea, autorul memoriului ajunge la concluzia că: „*linia de operație a armatei române prin Dobrogea pune pe bulgari în condiții de apărare așa de bune că, la urma urmei victoria poate să treacă de partea lor*”. Chiar și în eventualitatea unei respingeri a trupelor bulgărești și a unei viitoare urmăriri, acestea aveau posibilități de întărire pe propriul teritoriu⁶². Plecând de la realitatea ambițiilor politico-teritoriale bulgărești în sud-estul Europei, amplificate după obținerea independenței depline, în octombrie 1908, colonelul român Ioan Popovici elabora o variantă omonimă a ipotezei C, în anul 1910. În concepția colonelului Ioan Popovici, pentru statul român și armata acestuia, războiul nu putea fi decât unul ofensiv, pentru a nu da posibilitatea Bulgariei să dobândească vreun ascendent (avantaj). După ce menționează „*dificultățile prea mari ce se întrevăd pentru a putea ajunge la un rezultat eficace, adoptând ofensiva prin Dobrogea*”, formulează soluția unui atac (marș) spre Sofia, pornit din Câmpia Dunării⁶³.

În contextul preparativelor pentru războiul de coaliție contra Imperiului Otoman (primul război balcanic), Serbia și Bulgaria au încheiat, în primăvara anului 1912,

⁵⁹ G. Preda, *op.cit.*, p. 125.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 126.

⁶¹ P.Otu, *op.cit.*, p. 153.

⁶² A.M.N.R.- D.C.A.P., fond M.St.M. – Secția a III-a Operații, dosar nr. crt. 23/1908, filele 20-36.

⁶³ *Ibidem*, dosar nr. crt. 28/1910, filele 1-8.

o convenție militară care prevedea și eventualitatea unui război (defensiv) contra României. Într-o asemenea situație, Dobrogea era luată în calcul ca posibilul teatru de operațiuni militare, la fel ca Dunărea mijlocie sau teritoriul sârbesc⁶⁴.

În ajunul intervenției României în cel de-al doilea război balcanic, la data de 17 iunie 1913, generalul Alexandru Averescu a definitivat un „*Memoriu privitor la îndrumarea operațiunilor armatei române în cazul că ar interveni în conflictul sârbo-bulgar*”. Viitorul mareșal al României aprecia că „*linia de operațiuni care prezintă cele mai multe avantaje pentru înaintarea forțelor principale este mănunchiul care pornește de la Dunăre, din fața punctelor Bechet-Corabia-Turnu Măgurele*”⁶⁵. De altfel, în scurta campanie din vara lui 1913, armata principală de operații a României s-a concentrat în stânga Dunării, sub conducerea prințului moștenitor Ferdinand, trecând ulterior fluviul, pe teritoriul bulgar, în timp ce Dobrogea românească a reprezentat punctul de plecare pentru ofensiva Corpului de Dobrogea, sub comanda generalului Ioan Culcer⁶⁶.

Pe măsură ce se profila tot mai clar posibilitatea unei extinderi teritoriale substanțiale a Bulgariei pe seama Imperiului Otoman, mai ales în Macedonia, în mediile politice, diplomatice și militare românești a început să fie vehiculată ideea unei compensări teritoriale corespunzătoare a statului român. Erau avute în vedere zonele de nord-est al statului bulgar, până la linia Silistra-Varna sau chiar Rusciuk-Varna, considerate drept o acoperire strategică a teritoriului obținut la 1878; ceea ce subestimau sau ignorau promotorii acestor idei era amploarea schimbărilor produse în Dobrogea de Sud, după 1878, în avantajul etnicilor bulgari (și în dezavantajul musulmanilor), atât sub raport demografic, cât și, mai ales, sub raport economico-social. Planurile românești de împingere mai la sud a frontierei terestre cu Bulgaria, în cazul prăbușirii stăpânirii otomane în Balcani, au fost comunicate fără succes la Viena și Berlin, în ianuarie 1901 de către P.P. Carp⁶⁷, apoi de către Ion I.C. Brătianu; în septembrie 1909⁶⁸, dar și la Sofia, în anul 1902, de către însuși regele Carol I⁶⁹.

Extinderea teritorială a statului român în sudul Dobrogei avea să se producă, în condițiile celui de-al doilea război balcanic, în vara anului 1913. Teritoriul dobândit atunci, numit *Cadrilater*, datorită formei sale aproape patrulatere, *Dobrogea de Sud*, sau *Dobrogea Nouă* (în opoziție cu *Dobrogea Veche*, aflată în componența României de la 1878), nu s-a dovedit a reprezenta o acoperire strategică veritabilă a liniei

⁶⁴ D. Bușă, *op.cit.*, p. 246.

⁶⁵ D. Preda, E. Ardekeanu, Al. Oșca, *op.cit.*, p. 67.

⁶⁶ P. Otu, *op.cit.*, p. 160.

⁶⁷ *I.P.E.R.D.*, p. 201.

⁶⁸ K. Hirschins, *op.cit.*, p. 154-155.

⁶⁹ Gh. A. Dabija, *Amintirile unui atașat militar român în Bulgaria (1910-1913)*, Tipografia „Universul”, București, 1936, p. 163; H. Hespaciev, *op.cit.*, pp. 17-18.

Cernavodă-Constanța, nici în anii Primului Război Mondial și nici pe parcursul celor două decenii interbelice⁷⁰. În plus, administrarea Cadrilaterului a pus numeroase și grele probleme administrației românești, unele dintre ele repercutându-se și în planul relațiilor internaționale⁷¹.

În momentul intrării Dobrogei (nordice și centrale) sub jurisdicția statului român, agricultura acestei provincii era grevată, pe de o parte, de moștenirea otomană în domeniul legislației financiare, iar pe de altă parte, de ponderea restrânsă a terenurilor cultivate în raport cu cele necultivate (bălți, mlaștini etc.).

O caracteristică esențială a sistemului otoman de proprietate funciară era plasarea celor mai întinse terenuri arabile în categoria *mirié*, adică nu în proprietatea deplină a cultivatorilor, ci doar în folosința ereditară a acestora, revocabilă în cazul necultivării repetate a pământului încredințat de către stat, personificat prin sultan. Legile privind Dobrogea emise de către autoritățile românești în 1880 și 1882, au prevăzut transformările proprietăților de tip *mirié* în proprietăți particulare depline, în schimbul plății unor sume eșalonate pe 15 ani. Legea din 1884 a prevăzut re-eșalonarea sumelor respective pe 20 ani, în paralel cu posibilitatea alternativă a cedării unei treimi din suprafețele *mirié*, în schimbul recunoașterii dreptului de proprietate deplină asupra restului pentru deținători⁷². Ca urmare a confiscărilor de „*treimi*” și a altor măsuri etatizante, statul român și-a însușit un total de 165.142 de hectare (127.843 în jud. Constanța și 37.309 în jud. Tulcea), reprezentând circa 1/9 din suprafața Dobrogei românești. Din acest total, 60.552 de hectare au rămas în proprietatea statului, iar restul (aproape 2/3) a fost distribuit populației băștinașe sau coloniștilor aduși în zonă⁷³.

Mult mai mult decât din confiscări, statul român și-a sporit rezerva funciară dobrogeană în urma lucrărilor de punere în valoare a teritoriului (asanări, desecări, deșteleniri, des-mălăștiniri etc.). Astfel, între anii 1884 și 1905, suprafața cultivată a Dobrogei românești a crescut de la 240.000 de hectare la peste 800.000 de hectare⁷⁴. Lucrările în cauză au contribuit și la ameliorarea stării igienico-sanitare, bălțile și mlaștinile reprezentând un mediu prielnic pentru o gamă largă de agenți bio-patogeni⁷⁵.

⁷⁰ G. Ungureanu, *op.cit.*, pp. 67-75.

⁷¹ *Ibidem*, *passim*.

⁷² Ioan N. Roman, *Proprietatea imobiliară rurală în Dobrogea*, în vol. *Dobrogea – 50 de ani de viață românească (1878-1928)*, director C-tin Brătescu, secretar I. Georgescu, Cultura Națională, București, 1928, pp. 285-286.

⁷³ Toma Ionescu, *Asupra proprietăților și colonizărilor în Dobrogea*, în volumul *Dobrogea – 50 de ani...*, p. 278.

⁷⁴ Gheorghe Iacob, *Repere ale evoluției economice*, în *Istoria românilor* (tratat academic), vol. VII, T2; *De la Independență la Marea Unire (1878-1918)*, coord.: acad. Gh. Platon, Ed. Enciclopedică, București, 2003, p. 167.

⁷⁵ M. Ionescu Dobrogianu, *op.cit.*, p. 204.

Rezultatul cumulat al măsurilor constructive și, respectiv, coercitiv-etatizante, aplicate de către autoritățile românești în Dobrogea, în domeniul funciar, a constituit o bază solidă pentru redistribuire de proprietate, prin vânzare-cumpărare. Până în anul 1908, statul român a vândut un total de 400.452 de hectare de teren arabil dobrogean, din care circa 2/3 (260.163 ha.) către etnici români (coloniști sau băștinași), iar 140.379, unor cetățeni români de alte etnii⁷⁶. Între timp, în anul 1903, fusese emisă o lege de împrumut a luptătorilor în Războiul de Independență (1877-1878) cărora li se acordau 2000 de m² cămin de casă, plus loturi a câte 8 hectare, în schimbul unor sume plătibile în 60 de anuități; în plus, ei beneficiau de scutire de impozit pe timp de cinci ani și de ajutor pentru ridicarea caselor și pentru procurarea de vite și de unelte agricole, dar și de pomi roditori și duzi din pepinierele statului⁷⁷.

Totuși, randamentul culturii plantelor era unul scăzut, comparativ cu restul țării, fapt explicabil fie prin proporția mai mică a vitelor de plug (24 la 100 de hectare, comparativ cu 36 în Moldova și Muntenia)⁷⁸, fie prin dependența de condițiile de climă, foarte fluctuante⁷⁹.

O ramură de activitate bine reprezentată în Dobrogea românească antebelică era creșterea animalelor. Astfel, la începutul secolului trecut, provincia adăpostea a opta parte din efectivele de oi și capre ale României de atunci; numărul de oi pe cap de locuitor dobrogean (3) era superior oricărei țări din Europa (Grecia – 2,5, Bulgaria – 2, Serbia -1,5 etc.)⁸⁰. În anul 1904, în județele Constanța și Tulcea, se înregistrau câte un cal la 2,7 respectiv 3 locuitori, o cornută mare la 1,38, respectiv 2,44 locuitori, o cornută mică la 3,7, respectiv 1,2 locuitori, un porc la 6, respectiv 5,8 locuitori⁸¹.

Datorită condițiilor specifice și a măsurilor luate de către autoritățile centrale și locale, Dobrogea nu a fost afectată de mișcările țărănești care au zguduit Vechiul Regat al României între anii 1888 și 1907.

Dacă industrializarea propriu-zisă a înregistrat puține progrese în Dobrogea anilor 1878-1913, nu același lucru se poate spune despre comunicații și comerț. O etapă importantă pentru legarea Dobrogei de restul teritoriului românesc o reprezintă anii 1890-1895, când consemnăm înființarea Navigației Fluviale Române (1890), apoi a Serviciului Maritim Român (1895) aproape concomitent cu inaugurarea podului de la Cernavodă⁸². De fapt, constituirea liniei ferate

⁷⁶ Marin Vlădescu-Olt, *Constituția Dobrogei*, Tipografia „Doru P. Cucu”, București, 1908, pp. 131-132.

⁷⁷ A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op.cit.*, pp. 358, 370.

⁷⁸ M. Ionescu Dobrogianu, *op.cit.*, p. 935.

⁷⁹ A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op.cit.*, p. 371.

⁸⁰ M. Ionescu Dobrogianu, *op.cit.*, p. 936.

⁸¹ *Ibidem*, p. 796.

⁸² Gh. Iacob, *Repere ale evoluției economice...*, p. 120.

București-Fetești și a unui pod transdanubian fuseseră prevăzute într-o lege adoptată în iunie 1882, iar trei ani mai târziu, constituirea podului peste Dunăre și reconstruirea portului Constanța au fost declarate lucrări de utilitate publică; urmând câțiva ani de licitații eșuate⁸³.

În 1887, Ministerul Lucrărilor Publice a renunțat la ideea unei licitații, înființând un serviciu special, sub conducerea inginerului Anghel Saligny (n. 1854 - d. 1925), care, ajutat de alți ingineri români, a elaborat un proiect, definitivat și admis în anul 1889, când încep și lucrările efective⁸⁴. După șase ani, Dobrogea era legată de Muntenia, în zona Fetești-Cernavodă, prin cel mai lung complex de poduri din Europa și al doilea din lume⁸⁵. Între Cernavodă și Constanța, fusese construită, încă din perioada otomană (1857-1862), de către o companie britanică, o linie feroviară⁸⁶. Județul Tulcea, neracordat la restul Dobrogei (și al țării) printr-o cale ferată, avea să cunoască o dezvoltare mai lentă decât Constanța⁸⁷. Rețeaua rutieră dobrogeană însemna, în anul 1900, două căi naționale (Constanța-Babadag-Tulcea și Tulcea-Ghecet), 41 de șosele vecinale și 9 șosele comunale⁸⁸.

După răscumpărarea de la compania britanică „*Danube and Black Sea Railway and Küstenge Harbour Company Ltd.*” (aceeași care construisese calea ferată Constanța-Cernavodă), lucrările de modernizare a portului Constanța au debutat la 16 octombrie 1896, fiind încredințate companiei franceze Hallier, iar după falimentul acesteia (1899), tot inginerului Anghel Saligny⁸⁹.

Tot în anul 1899, este inaugurat trenul direct Berlin-Constanța, iar șase ani mai târziu este dat în folosință cablul submarin Constanta-Istanbul⁹⁰, metropola nord-dobrogeană impunându-se ca un punct nodal între Europa Centrală și Orientul Apropiat. La 27 septembrie 1909, în prezența familiei regale și a membrilor guvernului, au avut loc festivitățile de inaugurare a portului Constanța, ocazie cu care, în mod simbolic, vaporul „Iași” a fost încărcat cu cereale destinate exportului, de la prima magazie-siloz construită de A. Saligny, prezent și el la eveniment⁹¹.

Între 1889 și 1913, volumul comerțului practicat în portul Constanța a crescut de la 89.400 tone la 1,5 milioane de tone, reprezentând o treime din întregul export al României de atunci, inclusiv 85% din cantitatea de petrol exportată⁹². În prezent,

⁸³ M. Ionescu Dobrogianu, *op.cit.*, p. 676.

⁸⁴ A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op.cit.*, p. 367.

⁸⁵ V. Dragomirescu, *op.cit.*, p. 192.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 168.

⁸⁷ A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op.cit.*, p. 369.

⁸⁸ M. Ionescu Dobrogianu, *op.cit.*, p. 684.

⁸⁹ V. Dragomirescu, *op.cit.*, p. 169.

⁹⁰ A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op.cit.*, pp. 402-403.

⁹¹ *Ibidem*, p. 403.

⁹² *Ibidem*, p. 371.

prin portul Constanța trec circa 15 milioane de tone anual⁹³. Revenind la cumpăna secolelor XIX și XX, mai menționăm faptul că în perioada aceea, circa 90% din volumul comerțului exterior românesc se desfășura cu statele occidentale (inclusiv Austro-Ungaria), 8% cu statele balcanice (inclusiv Imperiul Otoman) și doar 2% cu Imperiul Rus⁹⁴.

La o treime de secol după intrarea în componența României, Dobrogea devenise cea mai urbanizată provincie, dintre cele patru ale Vechiului Regat, cu o pondere a populației orășenești de 25%, comparativ cu sub 10% în Oltenia, 18% în Moldova și circa 22% în Muntenia, datorită Capitalei (media pe țară: 18,4%)⁹⁵.

Acțiunile autorităților românești de punere în valoare a teritoriului dobrogean și de etatizare a unor terenuri agricole, coroborate cu dezvoltarea căilor de comunicație, au creat o bază solidă pentru procesul de colonizare a provinciei dintre Dunăre și Mare. Nu lipsit de importanță este faptul că, după darea în folosință a Podului de la Cernavodă, colonizarea a cunoscut o accelerare sensibilă⁹⁶. La rândul său, colonizarea a transformat considerabil structura etno-demografică a provinciei dintre Dunăre și Mare.

Astfel, în anul 1913, *Dobrogea Veche* avea o populație totală de 384.420 de locuitori (de peste 2,5 ori mai multe decât la 1880), dintre care 209.571 în județul Constanța și 170.859 în județul Tulcea⁹⁷. Etnicii români alcătuiau majoritatea absolută a populației (216.425 locuitori, 56,9%), ponderea lor fiind ceva mai mare în județul Constanța față de Tulcea (61,6%, față de 51,1%). Pe locul al doilea se clasau etnicii bulgari, în număr de 51.149 (13,4%), urmați de turco-tătari (41.442 de locuitori sau 10,9%). Rușii și lipovenii, în număr de 35.849, reprezentau 9,4% din populație, iar cei 9.999 de greci formau 2,6% din totalul populației⁹⁸.

Dintre cei peste 200.000 de etnici români din Dobrogea Veche, înregistrați în anul 1913, numai un sfert (24,2%) erau *dicieni* (români aflați acolo la 1878 sau urmași ai acestora), în timp ce 39,5% erau *cojani* (proveniți din zonele de câmpie ale Munteniei și Olteniei, 21,8% erau *mocani* (proveniți din Transilvania și Banat, aflate sub dominație ungară), 8% erau moldoveni din dreapta Prutului, iar 5,6% erau români basarabeni⁹⁹. Remarcabilă este și creșterea ponderii românilor în județul

⁹³ V. Dragomirescu, *op.cit.*, p. 39.

⁹⁴ G. Preda, *op.cit.*, pp. 115-116.

⁹⁵ Veličko Georgiev, Stajko Trifonov (săstaviteli), *Istorija na Bălgarite (1878-1944) v dokumenti*, Tom I, 1878-1912, Prosveta, Sofija, 1996, p. 561.

⁹⁶ M. Ionescu Dobrogianu, *op.cit.*, p. 931.

⁹⁷ A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op.cit.*, p. 360.

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ Constantin Iordache, *Rumînskata Kalifornija: integriraneto na Severna Dobrudža v Rumînija (1878-1913)*, în *Istoričeski Pregled*, 57, nr. 3-4/2001, p. 63.

Tulcea, între anii 1908 și 1913, de la circa 40% (62.204 din 154.147)¹⁰⁰, la 51%¹⁰¹. O zonă cu o importantă pondere a populației neromânești rămâne Delta Dunării, unde prefectul Ioan Nenițescu încercase, la finele secolului al XIX-lea, să demareze o acțiune colonizatoare¹⁰². Ponderea etnicilor români crescuse nu numai din punct de vedere demografic, ci și social-economic, relevant fiind, în acest sens, și faptul că Dobrogea era singura provincie a Vechiului Regat din anul 1912, în care aceștia erau mai bine reprezentați în mediul urban decât în cel rural (80.45%, față de 48,2%)¹⁰³.

Așa cum am văzut, bulgarii nord-dobrogeni au înregistrat o scădere cu o treime a ponderii demografice (de la 19,9 la 13,4 procente), însă, în cifre absolute, numărul lor a cunoscut o creștere importantă, de la circa 30.000 la peste 51.000, reprezentând un spor de 70% în curs de 33 de ani (1880-1913). Conform unor surse românești, această creștere s-ar fi datorat și imigrărilor bulgărești din Basarabia de Sud, cauzate de revocarea de către autoritățile țariste a privilegiilor acordate la începutul secolului al XIX-lea coloniștilor bulgari¹⁰⁴.

Ponderea etnicilor bulgari în viața economico-socială rurală a provinciei a rămas, după toate indiciile, superioară celei demografice propriu-zise. O statistică din anul 1906, pusă în circulație de către Vasile M. Kogălniceanu și preluată de către propagandistul bulgar Ivan St. Penakov, în anii interbelici, consemna, pe teritoriul județului Tulcea, un total de 9.742 de gospodării agricole românești, însumând 97.000 de hectare (în medie, circa 10 hectare per gospodărie), respectiv 5.794 de gospodării agricole bulgărești, însumând 85.504 hectare (în medie, circa 15 ha per gospodărie)¹⁰⁵. Deputatul de origine macedo-română Achile Pinetta arăta, în ședința parlamentară din 8 aprilie 1922, fără a fi contrazis de auditori sau de alți vorbitori, că etnicii bulgari nord-dobrogeni reușiseră să profite de oportunitățile oferite de stipulațiile regimului funciar românesc, dispunând de acte de proprietate și de rezerve financiare suficiente nu doar pentru plata taxelor de transformare a proprietăților *mirié* în proprietăți private depline, ci și pentru efectuarea unor achiziții de terenuri¹⁰⁶.

Situația turco-tătarilor dobrogeni, în ciuda raporturilor bune cu autoritățile românești în plan politic și cultural, a cunoscut o degradare sensibilă din punct de vedere economico-social. Numărul lor, în cifre absolute, rămâne același,

însă ponderea demografică procentuală scade de aproape trei ori, între 1880 și 1913, de la 31% la 11%, în timp ce suprafața arabilă deținută s-a redus la nu mai mult de o șesime; au contribuit la această dramatică involuție mai mulți factori socio-culturali: lipsa unei tradiții otomane a actelor scrise, bariera de limbă, conservatorismul islamic, dar și anumite atitudini și conduite ale funcționarilor români¹⁰⁷. Precaritatea condițiilor de viață ale musulmanilor dobrogeni și-a pus amprenta și asupra gradului de alfabetizare (foarte redus, deși cele două județe dobrogene ocupau, în 1912, locurile 2-3 între cele 32 de județe ale Vechiului Regat, la acest capitol)¹⁰⁸, ca și a stării igienico-sanitare, casele lor fiind considerate „adevărate focare de infecție”¹⁰⁹.

La intrarea în componența statului național modern român (1878), teritoriul nord și central-dobrogean era considerat de către români drept o zonă de maximă vulnerabilitate, din cauze multiple (poziția trasdanubiană, compoziția etno-demografică, situația economică precară etc.). Principalele temeri erau legate de afinitățile și conivențele între Rusia și Bulgaria. În vederea salvării și a consolidării suveranității sale în Dobrogea statul român a luat o serie de măsuri, atât pe plan politico-militar și militar, cât și în plan etno-politic (în subsidiar, economico-social, cultural etc.). Măsurile militare propriu-zise (înființarea Diviziei de Dunăre și a Diviziei de Mare, dislocarea în zonă a Corpului V Armată, edificarea capului de pod de la Cernavodă etc.), grevate de o serie întreagă de dificultăți și lipsuri obiective, au dat rezultate limitate, însă opțiunile de securitate ale României și echilibrul european antebelic au compensat acest dezavantaj. Un succes remarcabil au avut măsurile din cea de-a doua categorie (punerea în valoare a teritoriului, dezvoltarea căilor de comunicații și a portului Constanța, colonizarea etc.), în esența lor, de tip constructiv-integrator și numai ocazional de tip coercitiv. Acestea au condus la integrarea deplină a Dobrogei în edificiul național-statal românesc, proces ce se va dovedi ireversibil, în contextul afirmării principiului autodeterminării naționale și în condițiile opțiunii românești de politică externă din august 1916.

BIBLIOGRAFIE:

1. ***, *Istoria militară a poporului român*, vol. V, (1878-1919), Editura Militară, București, 1988.
2. *Istoria politicii externe românești în date*, coord.: Ion Calafeteanu, Editura Enciclopedic, București, 2003.

¹⁰⁰ Romulus Seișanu, *Dobrogea, Gurile Dunării și Insula Șerpilor*, Tipografia „Universul”, București, 1928, p. 193.

¹⁰¹ Vezi *supra*, nota 97;

¹⁰² M. Ionescu Dobrogianu, *op.cit.*, pp. 268-269.

¹⁰³ Răzvan Limona, *Populația Dobrogei în perioada interbelică*, Semănătorul, editură on-line, august 2009, Tulcea, p. 26, text disponibil pe site-ul tulcealibrary.com., accesat la 29.08.2019.

¹⁰⁴ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond *Președinția Consiliului de Miniștri*, dosar nr. crt. 131/1939, f. 31-32.

¹⁰⁵ *Apud* Ivan St. Penakov, *L'entente bulgare-roumaine. Premises*, Imprimerie T.F. Tchipeff, Sofia, 1939, pp. 20-21.

¹⁰⁶ „Monitorul Oficial – Dezbaterile Adunării Deputaților”, nr. 20 din 30 aprilie 1922, ședința din 8 aprilie 1922, în volumul „*Sesiunea ordinară 1921-1922*”, Imprimeria Națională, București, 1922, p. 347.

¹⁰⁷ M. Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, Araştırma Türk Kültürü Enstitüsü, Ankara, 1966, pp. 24-44.

¹⁰⁸ A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op.cit.*, p. 394.

¹⁰⁹ M. Ionescu Dobrogianu, *op.cit.*, p. 61.

3. ***, *Istoria românilor* (tratat academic), vol. VII, T1; *Constituirea României moderne (1821-1878)*, ediția a II-a revăzută și adăugită, coord. : acad. Dan Berindei, Editura Enciclopedică , București, 2015.
4. ***, *Istoria românilor* (tratat academic), vol. VII, T2; *De la Independență la Marea Unire (1878-1918)*, coord.: acad. Gh. Platon, Ed. Enciclopedică, București, 2003.
5. ***, *La Dobroudja*, edité par l'Union de savants, artists et ecrivains bulgares, Sofia, 1918.
6. ***, Monitorul Oficial – Dezbaterile Adunării Deputaților, nr. 20 din 30 aprilie 1922, ședința din 8 aprilie 1922, în volumul *Sesiunea ordinară 1921-1922*, Imprimeria Națională, București, 1922.
7. ***, *Novi očerki po bălgarskata istorija (1878-1948)*, săstavitel Marija Radeva, f.ed., Sofija, f.a.
8. Ion Antonescu, *Românii, originea, trecutul, sacrificiile și drepturile lor*, ediție Valeriu Florin Dobrinescu, Editura Moldova, Iași, 1991.
9. Arhivele Militare Naționale Române – Depozitul Central de Arhivă (Pitești), Fond *Marele Stat Major, Secția III Operații*, dosarele nr. crt. 10, 12, 17, 23, 24, 28, 29.
10. Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond *Președinția Consiliului de Miniștri*, dosar nr.crt. 131-1939.
11. Constantin Brătescu, *Monografia Cadrilaterului*, Cernăuți, 1938.
12. Daniela Bușă, *Modificări politice și teritoriale în sud-estul Europei (1878-1914)*, Editura Paideia, București, 2003, p. 48-57.
13. Valentin Ciorbea (coord.), *Dobrogea (1878-2008). Orizonturi deschise prin mandat european*, Editura EX PONTO, Constanța, 2008.
14. Gheorghe A. Dabija, *Amintirile unui atașat militar român în Bulgaria (1910-1913)*, Tipografia ziarului „Universul”, București, 1936.
15. Sorin Liviu Damean, *România și Congresul de Pace de la Berlin (1878)*, Editura Mica Valahie, București, 2011.
16. *Dobrogea: 50 de ani de viață românească (1878-1928)*, director: Constantin Brătescu, secretar: I. Georgescu, Cultura Națională, București, 1928.
17. Valentin Dragomirescu, *Dobrogea: analiza geografico-militară*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2015.
18. George Ene, *Eminescu, securitatea și siguranța națională a României*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2014.
19. Veličko Georgiev, Stajko Trifonov (săstaviteli), *Istorijska na Bălgarite (1878-1944) v dokumenti*, Tom I, 1878-1912, Prosveta, Sofija, 1996.
20. Hristofor Hesapciev, *Amintirile unui fost diplomat bulgar în România (1905-1910)*, traducere de Daniel Cain, Editura Fundației PRO, București, 2003.
21. Keith Hitchins, *Românii (1866-1947)*, ediția a treia, traducere de George G. Pora și Delia Răzdolescu, Editura Humanitas, București, 2004.
22. Dobrogianu Marin Ionescu, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea. Geografia matematică, fizică, politică, economică și militară*; Atelierele Grafice Socec, București, 1904.
23. Constantin Iordache, *Rumînskata Kalifornija: integriraneto na Severna Dobrudža v Ruminija (1878-1913)*, în *Istoričeski Pregled*, 57, nr. 3-4/2001.

24. Constantin Iordan, *Dobrogea (1878-1940) în istoriografia bulgară post-comunistă*, Editura Academiei Române, 2013.
25. Constantin Iordan, *România și relațiile internaționale în sud-estul european (1919-1924). Probleme ale păcii, securității și cooperării*, Editura ALL, București, 1999.
26. Antonina Kuzmanova, *Le caractères bulgare de la Dobrodja vu par les Roumains. Propagande et mire en comideration des réalités (1878-1944)*, în „Etudes balkaniques”, 29, nr. 31, 1993.
27. Limona, Răzvan, *Populația Dobrogei în perioada interbelică*, Semănătorul, editură on-line, Tulcea, august 2009, text disponibil pe site-ul tulcealibrary.com, accesat la data de 29.08.2019;
28. William Miller, *The Ottoman Empire and its succesors (1801-1927)*, Cambridge, 1927.
29. Ioan Munteanu, *Cadrilaterul, istoria unei controversă (1878-1919)*, în *Anuarul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară*, București, 1997.
30. Blagovest Njagulov, *Les images de l'autre chez les Bulgares et les Roumaines (1878-1944)*, în *Etudes balkaniques*, 31, nr. 2/1995.
31. Stevan K. Pavlowitch, *Istoria Balcanilor (1804-1945)*, traducere de Andreea Doica, Editura Polirom, Iași, 2002.
32. Ivan St. Penakov, *L'entente bulgaro-roumaine. Premisses*, Imprimerie T.F. Tchipeff, Sofia, 1939.
33. Žeko Popov, *La situation et les lutttes des Bulgares de la Dobroudja de Nord (1878-1913)*; în „Bulgarian Historical Review”, 19, nr. 1/1991.
34. Joseph V. Poppov, *La Dobroudja et les relations bulgaro-roumaines*, Liège, 1935.
35. Dumitru Preda, Alexandru Oșca, Eftimie Ardeleanu, *Proiecte și planuri de operații ale M.St.M. Român (până în anul 1916)*, editată de Comisia Română de Istorie Militară, București, 1992.
36. Adrian Rădulescu, Bitoleanu, Ion, *Istoria Dobrogei*, ediția a II-a, Editura EX PONTO, Constanța, 1998.
37. Florin Anghel, Mariana Cojoc, Magdalena Tiță coord., *Români și bulgari. Provocările unei vecinătăți*, Editura Cartea Universitară, București, 2007.
38. Romulus Seișanu, *Dobrogea, Gurile Dunării și Insula Șerpilor*, Tipografia „Universul”, București, 1928.
39. Robert Stănciugel, Liliana Monica Bălașa, *Dobrogea între secolele VII-XIX. Evoluție istorică*, Editura D.C. Promotions, București, 2005.
40. George Ungureanu, *Problema Cadrilaterului în contextul relațiilor româno-bulgare (1919-1940)*, Editura Istros, Brăila, 2009.
41. Müstecib Ülküsal, *Dobruça ve Türkler*, Aratşirma Türk Kültürnii Enstitutu, Ankara, 1966.
42. Marin Vlădescu-Olt, *Constituția Dobrogei*, Tipografia „Doru P. Cucu”, București, 1908.
43. Gheorghe Zbucnea, *România și războaiele balcanice (1912-1913). Pagini de istorie sud-est europeană*, Editura Albatros, 1999.